

Eesti keel avalikus ruumis^[1]

Ilmar Tomusk

Keeleinspektsiooni peadirektor

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 6 kohaselt on Eesti riigikeel eesti keel.

2007. aasta aprillis Riigikogus heaks kiidetud põhiseaduse muudatuse kohaselt on eesti riigi eesmärk lisaks eesti rahvuse ka keele ja kultuuri säilimine läbi aegade. Eesti keel on üks peamisi tunnuseid, mille alusel me end määratleme, mille põhjal me ütleme, et me oleme eestlased.

Täna ei puudutagi ma seetõttu mitte-eestlaste keeleoskusega seotud probleeme, vaid käsitlen mõningaid eestlaste endi keelekasutusega seotud küsimusi. Keskendun oma ettekandes probleemidele ja seetõttu ütlen kohe alguses tõe ja õiguse huvides ära, et seda, mis on eesti keelega seoses hästi, on märksa enam kui seda, mida võib pidada probleemideks ja millest järgnevalt juttu tulebki.

Kuigi see ei kuulu otseselt Keeleinspektsiooni pädevusse, on mure noorte keelekasutuse pärast jõudnud ka meieni. Noorte keelekvaliteedi halvenemisel on mitmeid põhjusi. Surve eesti keele ja kirjanduse tundidele tunniplaanis on aasta-aastalt suurenenud, kuna koolidel on vaja oma õppekavade atraktiivsuse suurendamiseks millegi arvelt uutele ainetele ruumi leida. Ilukirjanduse lugemine on vähenenud, paljude õpilaste lugemiselamused piirduvad vaid tarbetekstide ja võõrkeelsete telesaadete subtiitritega, mille keelehariduslik lisaväärtus on väike. Tavakirjavahetus on asendunud telegrammstiilis arvuti- ja SMS-suhtlusega, mille puhul õigekeelsus on viimane, millele tähelepanu pööratakse.

Erakordselt halva keelekasutusega paistavad silma mitmed noorte suhtlusportaalid ja keskkonnad, kust teinekord on raske tuvastada, kas tegemist on eesti keele, inglise keele või mõne uue äsja maailma keeltekaardile ilmunud nähtusega.

Tudengikandidaatide kirjatükid kubisevad vigadest, kõrgharidusega inimesed jäävad jänni lihtsa avalduse või märgukirja kirjutamisega, suulise ettekande pidamine on paljude jaoks võrdväärne maailma lõpuga. Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse eesti keele peaspetsialisti Märt Hennoste andmetel sai 2006. aastal umbes kümnendik kirjandi kirjutajatest õigekeelsuse eest null punkti, sest nende töös oli üle 15 mittekorduva õigekirjavea.

Kasin keeleoskus peegeldub pea kõikjalt. Ajalehte lugedes ei saa enam tihti aru, kellest või millest on jutt. Levinud on ajavormide väärkasutus, ainsus ja mitmus on segamini. Näiteks arutasid Siseministeriumi ametliku teate kohaselt Eesti, Läti ja Leedu *siseministrid* ühinemist Schengeni ruumiga. Mitu Eesti Vabariigi siseministrit minister Kalle Laanetile lisaks veel arutelus osales, pressiteatest ei selgu. Jääb mulje, et ülikooliõpingutele lisaks on mõned usinad pressiteadete ja artiklite kirjutajad jätnud vahele ka põhikooli emakeeletunnid.

Keeleinspektsioon tegi möödunud aasta oktoobris Eesti Päevalehele ettekirjutuse järgida kirjakeele normi ja vältida vigade sattumist ajalehe võrguväljaandesse, kuna telefonikõned ajalehe vigase keelekasutuse kohta olid sagenenud. Eesti lehelugeja eeldab nii ajalehe paber- kui ka võrguväljaande puhul, et selle keel on selge ja korrektne. Eesti Päevaleht vaidlustas ettekirjutuse kohtus, leides, et ettekirjutusega piiratakse neile põhiseadusega tagatud väljendusvabadust.

Oluline osa arenenud kultuurkeelest on õiguskeel. Loomulikult ei saa nõuda seda, et seadused peaksid koosnema ainult lihtlausetest ega tohi sisaldada võõrsõnu, kuid arusaadavad võiksid seadused olla küll. Kahjuks kõikide seaduste puhul see nii ei ole. Mõne seaduse lugemist võiks võrrelda lausa ristsõnamõistatuse lahendamisega. Arvukad viited teistele seadustele ning Euroopa Liidu õigusaktidele, samuti parandused ja täiendused ning ebatäpsed terminid teevad teksti raskesti loetavaks ega toeta seadusega kehtestatud õiguste ning kohustuste rakendamist. Pole siis ime, et poliitikud on kaalunud vastu võtta koguni eriseaduse, nimelt **seaduse arusaadavuse tagamise seaduse**, mis sätestaks nõude, et seadus peab olema arusaadav. 1999. aastal menetluses olnud eelnõuga üritati sätestada järgmist, osundan:

Seadus loetakse arusaadavaks, kui selle mõttest võib vajaliku süvenemise korral aru saada eesti keelt vabalt valdav vähemalt põhiharidusega inimene, kes ei ole õigusloome, õigusteaduse ega ka selle kitsama eriala spetsialist, mida seadus käsitleb.

Arusaadavaks ei loeta seadust, mille tekst koosneb kas ainult või ülekaalukas osas sümbolitest, suur- ja väiketähtlühenditest, arvudest, üksteisega sidumata sõnadest või poolikutest lausetest, millest ei selgu seadusega kehtestatava korralduse või ümberkorralduse mõte.

Seadus jäi toona küll vastu võtmata, kuid praegu, kui oleme Euroopa Liidu paljumeelses õigusruumis, vajab õigusaktide keel veelgi enam tähelepanu kui kümme aastat tagasi.

Suurimaid valdkondi, kus eesti keelt ei väärtustata, on kõikidele avatud nn avalik ruum. Pean silmas võõrkeelte vohamist ärinimeses ja avalikel reklaamikandjatel.

Äriseadustiku kohaselt kirjutatakse ärinimi eesti-ladina tähestikus, kuid nimede keelsuse kohta mingeid nõudeid ei esitata. See annab võimaluse kirjutada nii eestikeelseid, segakeelseid kui ka võõrkeelseid nimesid. Eestit külastavad välismaalased aga küsivad – kui te olete eestlased, miks teil siis kõik ärinimed võõrkeelsed on?

Ettevõtjad näikse uskuvat, et mida võõrkeelsem ja keerukam nimi, seda edukam äri, seda rohkem ostujõulisi välisturiste. Kas tõesti teeb inglise või inglise-eesti või vene-inglise või vene-eesti segakeelne nimi ettevõtte kuidagiviisi atraktiivsemaks? Kas eesti keel tõesti „ei müü“, nagu paljud ettevõtjad väidavad?

Mäletan, et koolipõlves ajasid meid naerma venekeelsete sõnade lühenditest kokku pandud ettevõtettenimed: *EstGlavPromBumBötVtorSörjo, SovTransAvto, EstPromPribor, EstRöbProm, RosTselMaš* jne. Kuid kas aastal 2008 Eesti Vabariigi pealinnas tegutsevate äride nimed on kuidagiviisi paremad: *The Crystals of Old City, Club Privé, Pizza Americana, Reval Café, Kaarli Caffee, Casino Grand Prix, City Casino, Olympic Casino, Reval Park Hotel & Casino, Reval Inn Tallinn, O'Malleys Irish bar, Tattoo studio*. Kohvik on nüüd *lounge* (näiteks Tartus on *Werneri kohviku* asemel *Werneri lounge*) ja kauplus on *boutique*. Kui soovitasime ühel ettevõtjal *boutique*'i asemel eestikeelset sõna kasutada, väitis ta, et nii peenele kohale nagu temal, eestikeelne nimi ei sobi.

Õnneks ei jaga suur osa eestlasi ärimeesete nimemaitset, sest nii Keeleinspeksiooni saadetud kaebustes kui ka paljudes arvamuskirjeldustes väljendatakse pahameelt siltidel laiutava inglise keele pärast. Kuid juriidiliselt on kõik korrektne. Juba enam kui kümme aastat ei ole võimalik nimevalikut suunata, sest ettevõtlusvabadust ei tohi ju ometi piirata.

Üks võimalus selleks siiski on. Äriseadustik ütleb, et ärinimi ei või olla vastuolus heade kommetega. Tavaliselt mõistetakse seda nii, et ärinimi ei tohi sisaldada ebasüüdsaid või

halvakõlalisi väljendeid. Kuid vahest tasuks meil kujundada hea komme, et Eestis pannakse firmadele eesti nimed. Hea komme ei ole midagi sellist, mida seadus või riiklik järelevalve ette kirjutab, ettevõtettenimede hea kombe saavad kujundada vaid ettevõtjad ise.

Ka reklaamid peavad keeleseaduse kohaselt olema eestikeelsed. Eestikeelsele tekstile võib lisada ka tõlke, kuid paljud ettevõtjad näevad ainsa võimalusena oma toodete ja teenuste reklaamimist ainult võõrkeeles. Eesti keelest vabanemiseks registreeritakse võõrkeelsed reklaamlauseid kaubamärgina. Ette on tulnud sedagi, et kaubamärgina on reklaamlausele lisaks kinnitatud ka teave pakutava kauba või teenuse kasutamise kohta, ainsaks eesmärgiks tülika eesti keele vältimine.

Rahvusvahelise tava kohaselt kaubamärke ei tõlgita, kuna tegemist on tähisega, millega eristatakse ühe isiku kaupa või teenust teise isiku samaliigilisest kaubast või teenusest. Eestis on kaubamärk saanud aga hoopis laiemat tähendust. Ja nii võimegi näiteks Tallinnas ringi vuravatelt bussidelt lugeda kaubamärgina kaitstud ingliskeelset teksti: *Tallinn City Tour, Audio Guided Tallinn City Sightseeing; Hop On Hop Off All Day.*

2007. aasta märtsis jõustunud keeleseaduse muudatuse kohaselt peab eesti keel olema teabekandjal esikohal ega tohi olla halvemini vaadeldav kui tõlge. Meilt on küsitud, mida tähendab see, et eesti keel peab olema esikohal? Vastus on lihtne: see tähendab seda, et eesti keel peab olema esikohal. Meilt on ka küsitud, mida tähendab, et eestikeelne tekst ei tohi olla tõlkest halvemini vaadeldav? See tähendab, et eestikeelne tekst ei tohi olla tõlkest halvemini vaadeldav. Kuulutuste, teadaannete või reklaami vaatajal peaks esimesest pilgust selge olema, et tegemist on just nimelt eestikeelse teabega, tõlge ei tohi domineerida.

Tegelikkuses on tihti juhtunud, et reklaamikandjale on kantud hiiglaslike tähtedega võõrkeelne „tõlge“ ning allservast võib leida eestikeelse teksti, mille tuvastamiseks on teinekord tarvis ka optilisi abivahendeid. Selline teabe edastamise viis on keeleseadusega vastuolus.

Reklaami eestikeelsuse põhimõtte vastu eksitakse ka juhul, kui eestikeelne reklaam ning selle tõlge paigutatakse eraldi reklaamikandjatele, mis asuvad teineteisest eemal. Eestikeelne tekst ja selle tõlge peavad olema korruga näha. Kui ühel tänavavalgustuspostil või prügikastil on võõrkeelne reklaamplakat, selle eestikeelset tõlget tuleb aga otsida järgmiselt postilt, mis võib asuda näiteks teisel pool teed, siis ei saa seda käsitada võõrkeelse tõlke lisamisena eestikeelsele tekstile.

Hiljutise jalgratturite turvalisusele suunatud liikluskampaania puhul kurtsid autojuhid, et reklaami eestikeelse tõlke leidmiseks tuli neil sama tänav veel teistpidi läbi sõita. Hommikul tööle sõites olid vaadeldavad võõrkeelsed reklaamid, õhtul koju tagasi sõites võis ka eestikeelseid märgata.

Samuti tuleks sellise reklaami puhul silmas pidada põhjendatuse ja proportsionaalsuse põhimõtet: kui Sillamäel või Narvas on avalikule teabele venekeelse tõlke lisamine õigustatud, siis Põlvas või Põltsamaal ajaks asja ära ka ainult eestikeelne reklaam.

On ka ettevõtjaid, kelle arvates on eestikeelne teave üldse üleliigne. Turistide teenindamisele keskendunud ettevõtjad peavad eestikeelse teabe edastamist mõttetuks või isegi kahjulikuks. Eesti keel pidavat välisturistid eemale peletama. Kui küsida, miks eestikeelne teave puudub,

vastatakse lihtsalt: „Meil eestlasi ei teenindata“. Sellise vabandusega tulevad välja nii välituristide kui ka kohalike mitte-eestlaste teenindamisega tegelevad firmad.

Keeleseaduse § 4 kohaselt on aga igapäevael õigus eestikeelsele asjaajamisele ja suhtlemisele. Võiks küsida, mida tähendab see, et igapäevael on õigus eestikeelsele asjaajamisele ja suhtlemisele? See tähendabki, et igapäevael on õigus eestikeelsele asjaajamisele ja suhtlemisele.

Tallinna vanalinnas ringi liikudes hakkab silma suur hulk võõrkeelseid massaažisalongide reklaame, sadama piirkonnas on levinud soomekeelsed alkoholireklaamid, mis on tihtipeale kirja pandud vigases keeles. Valimiste ajal ilmuvad tänavatele valimisreklaamid, millest paljudel puudub eestikeelne tõlge. Mitmed erakonnad saadavad valijatele otsepostitusena võõrkeelseid reklaamvoldikuid, eeldades, et näiteks Sillamäel või Lasnamäel pole eestikeelne teave vajalik. Ometi elab ka neis paikades eestlasi, kes ei rõõmusta sugugi, kui armastatud poliitik, kes ise on puhas eestlane, saadab talle venekeelse üleskutse tema poolt hääletada. Kuna valimisreklaami keelt keelseadus ei reguleeri, tasuks üle vaadata valimisseaduste reklaamisätted.

Avaliku keelekasutuse parandamiseks on tehtud mitmeid ettepanekuid alates keeleameti taastamisest kuni keelseaduse nõuete karmistamise ja karistuste suurendamiseni. Kindlasti tasub ka neid võimalusi kaaluda, kuid pelgalt õiguslike ning haldus- ja karistusmeetmetega ei ole eestlaste igapäevast keelekasutust võimalik parandada. See vajab järjekindlat tegevust keelehariduse ja väärtuskasvatuse vallas ning on ennekõike eestikeelse üldhariduskooli küsimus. Üle tuleb vaadata eesti keele ja kirjanduse maht õppekavas, keele ja kirjanduse ainekavad tuleb ajakohastada, ülevaatamist vajaks ka emakeele riigieksamite sisu ja vorm.

Hea eesti keele oskusega peaksid peale eesti keele õpetajate silma paistma ka teiste ainete õpetajad. Ei kehalise kasvatuse, keemia, matemaatika ega ühegi teise õppeaine õpetaja ei tohiks tõmmata piiri oma aine ning emakeele vahele, öeldes, et siin tunnis tegeleme ainega, emakeel jäägu emakeele tundi. Iga aineõpetaja peaks olema muu hulgas ka emakeeleõpetaja, andes õpilastele eeskujuna oma hea keelekasutusega ning olles valmis vajaduse korral õpilase keelekasutust korrigeerima.

Praegu kehtivas õpetajate koolituse raam nõuete määruses (§ 18. Õpetaja üldpädevusnõuded) on eesti keele oskus alles üheksandal kohal ja sealgi mitte omaette pädevusena, vaid koos võõrkeelte oskusega ning oskusega kasutada nüüdisaegseid info- ja kommunikatsioonitehnoloogia võimalusi.

Põhiseadus ja keelseadus tagavad juriidiliselt eesti keele kaitse. Minu aastatepikkune kogemus keelseaduse täitmise järelevalve korraldamisel aga näitab, et juriidilistest meetmetest alati ei piisa. Vaja on ka midagi muud, midagi, mida ei saa seadustesse kirjutada.

Kui me saame oma kaasmaalastele, kes eesti keelt viletsalt kõnelevad, teha keelseaduse sätete alusel ettekirjutuse õppida eesti keelt tööülesannete täitmiseks vajalikul tasemel, siis eestlasi ei saa me ka kõige parema tahtmise korral keelseaduse paragrahvide abil eesti keelt armastama panna.

Kahjuks oleme unustanud Carl Robert Jakobsoni poolt juba 1868. aastal tema esimeses isamaakõnes sõnastatud tõe:

Peaasi aga, kust ühe rahva vaimuharimise järke ära tuntakse, on temal keel. Keel on ühe rahva harimise kandja, ja seepärast ka tema kauni korra ja priiuse sünnitaja, on tema kõige kallim

pärandus. Keel on kes üht rahvast rahvaks teeb, ta varjab üht lõpmata väge ja pühadust oma sees. Keel ja mõistus käivad käsikäes, sest keel on avalikuks saanud mõistus. Sellepärast võime ka sellest, kui kaunis ühe rahva keel on ja kui palju teda haritud, kõige paremini ära tunda, missuguse vaimuharimise järje peal rahvas ise seisab.

Jakobsoni määratlusest lähtudes tuleb tõdeda, et vähemasti avaliku keelekasutuse kauniduse järgi otsustades ei seisa meie rahvas oma vaimuharimises just kõige parema järje peal. Kena oleks siiski üheskoos selle nimel pingutada, et taas järje peale saada.

[1] Ette kantud konverentsil „Keel kasvab minust enesest“, mis toimus 30. mail 2008 Tapal.